

Filistin-İsrail Çatışmasında Temel Sorun Alanları, Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Soruna Yaklaşımları

The Main Problem Areas in The Philistine-Israeli Conflict and The Approaches of Regional and Global Actors to The Problem

ÖZET

Başladığı itibarı ile Filistin-İsrail meselesinde ana aktörler Filistin özelinde Arap dünyası ile İsrail özelinde Yahudi toplumu olmuştur. Sorunun ortaya çıkması genelde 1917 Balfour Deklerasyonu ile başlatılsa da kökenleri çok daha eskilere dayanmaktadır. Meselenin ortaya çıktığı ilk dönemlerde ana aktörler arasında İngiltere de kabul edilirken sonraki süreçte İngiltere'nin yerine ABD, uluslararası kamuoyu adına da BM sürece dâhil olmuştur. Filistin meselesinde Yahudi tarafı gerek söylem üzerinden gerek politik duruş anlamında homojen bir tavır sergilerken Arap devletleri meseleyi kendi iç siyasetlerine malzeme haline getirdiklerinden şeffaf bir görüntü verememişlerdir. Bu da meseleyi Filistin adına kırılganlaştırıp derinleştirmiştir. Bu çalışmada Filistin-İsrail meselesinin temel sorun alanları, bölgesel ve küresel aktörlerin soruna yaklaşımları ve bu yaklaşımları arasındaki farklılıklar ele alınarak konunun açıklığa kavuşturulması amaçlanmaktadır. Böylece Ortadoğu bölgesinin kronik bir sorunu haline gelen ve bölge barışının önündeki en büyük engel olan krizin aşılmasında neler yapılabileceği açıklığa kavuşturulmuş olunacaktır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Filistin, BM, Barış.

ABSTRACT

Since its inception, the main actors in the Palestine-Israel Question have been the Arab world in Palestine in particular and the Jewish community in Israel in particular. Although the emergence of the problem is usually initiated with the Balfour Declaration of 1917, its origins go back much further. In the early periods of the emergence of the issue, the UK was also recognised as one of the main actors, while in the following period, the US replaced the UK and the UN was involved in the process on behalf of the international public opinion. In the Palestinian issue, the Jewish side has displayed a homogeneous attitude both in terms of discourse and political stance, while the Arab states have not been able to present a transparent image as they have turned the issue into a material for their internal politics. This has made the issue fragile and deepened for Palestine. This study aims to clarify the issue by addressing the main problem areas of the Palestinian-Israeli issue, the approaches of regional and global actors to the problem and the differences between these approaches. Thus, it will be clarified what can be done to overcome the crisis, which has become a chronic problem of the Middle East region and the biggest obstacle to regional peace.

Keywords: Israel, Palestine, UN, Peace.

GİRİŞ

İsraioğulları Filistin'e ilk olarak M.Ö. 2000'lerde gelmişlerdir ve buradan dünyanın çeşitli bölgelerine farklı imparatorluklar zamanında sürülmüşlerdir. Babil Krallığı ve eski Roma İmparatorluğu'nun etkin olduğu dönemlerde meydana gelen Haçlı saldırılarında sistematik öldürülmelere maruz kalan Yahudiler aynı senaryoyu II. Dünya Savaşı döneminde Hitler Almanya'sında da görmüşlerdir. Yahudiler ikinci İslam Halifesi olan Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethetmesi ile başlayan ve Eyyübi Devleti'nin lideri Selahaddin Eyyüb-i ile devam eden ve dört asır sürecek olan Osmanlı Devleti zamanında, İslami kanunların yürürlükte olduğu dönemde en huzurlu zamanlarını geçirmişlerdir. Yine Endülüs'te katledilmeye çalışılan ve Rusya ve Avrupa'da farklı mezalimlere maruz kalan Yahudiler Müslüman topraklarına sığınmışlardır. Burada barış içinde yaşanan Yahudiler en rahat zamanlarını da bu dönemlerde geçirmişlerdir (Tunç Yaşar, Alkan Özcan, & Kor, 2010).

Filistin topraklarının bir sorun haline gelmesi ya da dönüştürülmesi ilk olarak I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Osmanlı Devleti'nin Arap coğrafyasında hâkimiyetinin zayıflaması dönemine tekabül etmektedir. 1914-1948 yılları arasında bu topraklar üzerinde açıktan veyahut yeraltından güç mücadeleleri yaşanmış, çeşitli gizli antlaşmalar yapılmış, bölge üzerinde emelleri olan farklı aktörler arasında stratejik hesaplaşmalar görülmüştür. Özellikle Birinci Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ve Fransa arasında imzalanan ve belki de yüzyıllarca devam edecek olan iç savaşların, çatışmaların, kaosların ve bunalımların ilk kıvılcımı Sykes-Picot Antlaşması ile yakılmıştır. Çok geçmeden Ortadoğu bölgesinin kaderini değiştiren bir diğer gelişme olan Balfour Deklarasyonunun ilan edilmesi ile bölge adeta İngiliz mandasından (1920-1948) anarşinin kucağına bırakılmıştır. Filistin toprakları için daha öncede II. Abdülhamit'in kapısını çalan, söz konusu topraklar için o dönem itibarı ile Osmanlı'nın en büyük sorunlarından biri olan dış borçların ödenmesini talep eden Yahudiler kesin bir dille reddedilmişlerdi. Reddedilen Yahudiler

Hasan Yiğit

How to Cite This Article

Yiğit, H. (2024). "Filistin-İsrail Çatışmasında Temel Sorun Alanları, Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Soruna Yaklaşımları", *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 10(2):213-226. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10897934>

Arrival: 25 November 2023
Published: 30 March 2024

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

bölgede çeşitli çete grupları (Haganah, Stern/Lehi, Irgun gibi) kurarak Müslümanlara karşı sistematik saldırılara başlamışlardır.

Yaşanan her savaş sonunda avantajlı bir konum elde eden İsrail tarafı kısa sürede Filistin topraklarının çoğunluğunu ele geçirdi. Uluslararası hukuk ve BM'nin temel prensiplerinin yoka sayıldığı bu savaşlar sonucunda İsrail tarafı istediği sonuçları elde etmenin yanında Mısır, Suriye, Lübnan ve Ürdün'den de toprak elde etmiştir. Kısa sürede uluslararası bir sorun haline dönüşen mesele BM Konseyine taşınmış ve alınan 200'ün üzerinde karar Güvenlik Konseyinde ABD'nin vetosuna takılmış, alınan kararlarda da yaptırım gücü işlevsellik kazanmamıştır (Tunç Yaşar vd., 2010). Böylece Ortadoğu bölgesi insani, tarihi, etnik krizler açısından Filistin Meselesi ile özdeşleştirilmiştir. Bundan sonra bölgede bitmeyen savaşlar, işgaller, direnişler, insani travmalar ve sonuç alınamayan barış müzakereleri baş göstermiştir.

Filistin topraklarını bu kadar değerli kılan ve sıradan bir toprak parçasından ayıran birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenler kültürel, dinsel, siyasal anlamda önemli olduğu gibi bölgenin Doğu Akdeniz coğrafyasında bulunması itibariyle de stratejik hüviyete sahiptir. Bölge dini açıdan da homojen bir görüntüye sahip değildir ve tarihsel süreç içerisinde üç semavi dine ev sahipliği yapmıştır. Ortadoğu coğrafyası hem Müslümanlar hem Yahudiler hem de Hristiyanlar için önemli bir yere sahiptir. Bölge Müslüman ve Yahudilerin ortak atası olan Hz. İbrahim ve peygamber iki oğlu olan Hz. İshak ve Hz. İsmail'in yaşadığı coğrafya olması hasebi ile dikkat çekmektedir. Soyları Hz. İbrahim'de birleşen Arap ve Yahudiler Hz. İsmail ve Hz. İshak ile birlikte ayrılmışlardır. Hz. İsmail ve soyundan gelen ırk Arap olarak kabul edilirken, Hz. İshak ve onun soyundan gelen ırk ise Yahudi olarak kabul edilmektedir. Filistin coğrafyası Hz. İsa'nın dünyaya geldiği ve dini tebliğ ettiği bölge olması açısından Hristiyanlar için de ayrı bir öneme sahiptir. Bölgeyi değerli kılan birden fazla etken olmakla birlikte hepsinin özünde bölgenin sahip olduğu çok kültürlülük, kadim medeniyetlere yaptığı ev sahipliği, üç semavi dinin doğuş yeri ve insanlığın medeniyet beşiği olması yatmaktadır.

NE DEN FİLİSTİN?

Filistin kelime olarak M.Ö. Ürdün, Mısır ve İsrail topraklarının ortak bir alanında varlığını sürdürmüş bir kavmin adı olup, İbraniler bu kavme "Pelishtin" ve bu milletin hayatını idame ettirdikleri bu coğrafyaya da Filistin ülkesi manasına gelen "Pelesheth" adını verirken Romalılar bu topraklara "Palestina" adını vermiştir. Diğer taraftan bu coğrafyanın ilk halkı da Arap yarımadasından gelen Sami ırkından olan Filistinlilerdir. Bugünkü Filistin topraklarına ilk göçen halkın da M.Ö. 5000-3000 yılları arasında Kenaniler'dir. Bugün hem Yahudi hem Müslüman âlemi için önem arz eden Kudüs'ün de bu halk tarafından kurulduğu bilinmektedir (Burhan, 2008). Kaynakçada yer alan tüm kaynaklara çalışma içerisinde atıf verilmiş olmalıdır.

Filistin topraklarını her iki toplum için değerli kılan birden fazla faktör mevcuttur. Kuşkusuz bu faktörler içinde dini motivasyonlu olanlar diğerlerine oranla çok daha ağır basmaktadır. Filistin denilince akla ilk Müslümanlar ve Yahudiler ve bu iki toplum arasındaki tarihi olaylar gelmesi dini motifli içeriklerin ağır bastığı savını doğrulamaktadır. Etnik yapı itibari ile farklı tabloların çizildiği bölgede dini açıdan Müslümanların çoğunlukta olduğu Yahudilerin ikinci Hristiyanların ise en az dini grubu oluşturduğu bilinmektedir. Ancak son dönemlerde bölgeye akan yoğun Yahudi göçleri sonucu etnik tablolar değişiklik göstermiştir. Artan göçler ile bölgede demografik yapının Yahudiler lehine değişmesinin yanında Filistinli mültecilerin durumu, ekonomik kaynakların adaletsiz paylaşımı, Kudüs meselesi ve daha birçok sorun ortaya çıkmıştır.

Filistin topraklarında yaşayan üç semavi dinin mensuplarının da üzerinde en çok hassasiyet gösterdikleri konu şüphesiz Kudüs'tür. Her ne kadar Hristiyan azınlığın ismi diğer dini taraflara nispetle çok fazla ön plana çıkmasa da Hz. İsa'nın burada yani Kutsal Mezar Kilisesi (Holy Sepulchre)'nde çarmıha gerildiği ve bu yere kadar yürüdüğünü simgeleyen Acılar Yolu (Via Dolorosa)'nun Kudüs'te yer alması bölgeyi Hristiyanlar için de önemli kılmaktadır. Diğer taraftan Yahudi öğretisine göre bu kentin ehemmiyeti MÖ 950'de Hz. Süleyman'ın, Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İshak'ı kendi ilahları için kurban etmeye götürdüğü Tapınak (Moriah) Tepesi'nde ilk mabedi inşa ettirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Romalılar zamanında yerle bir edilen bu mabetten günümüze çok az bir kısmı kalmıştır ki bu da bugün Yahudiler arasında Ağlama Duvarı olarak adlandırılmaktadır. Müslümanlar için ise Kudüs ayrı bir öneme sahiptir. Rivayetlere göre İslam peygamberi Miraç gecesinde buraya yani Hz. Ömer Camii (Kubbetü's-Sahra)'ne gelip buradan burak bineği ile Allah katına çıkmıştır. Bu gece hakkında Kur'an-ı Kerim'de "Bir gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye, (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir" (İsra) ayeti yer almaktadır. Müslümanlar adı geçen ayetin Mescid-i Aksa'dan "çevresini mübarek kıldığımız" şeklinde bahsetmesinden ötürü Kudüs ve Filistin topraklarını ayrı bir önemle sahiplenmişlerdir (Burhan, 2008).

Kudüs'ün üç monoteist din için önemli olması bu üç dinin kutsal yazıtlarında geçen ayet ve bilgilere de atfedilmektedir. Yahudiler kentin adının ilk kez kutsal kitapları olan Tevrat'ta geçmesi ile kutsallığının Hz. Davud

ve Süleyman döneminde başladığına inanırlar. Tevrat ve İncil’de Kudüs “Tüm dünyanın sevinci” başka yerlerde de “kusursuz güzellik” diye kendisinden bahsedilir. Yine bu kentte yapılan Süleyman Tapınağı Yahudiler için ayrı bir önem taşımaktadır. Yine Tevrat’ta geçtiği iddia edilen ayetlerde İbrahim’e “Gördüğün tüm toprakları sana ve senin neslinden geleceklere ilelebet vereceğim”, ya da başka bir yerde “bu toprakları, Mısır’daki nehirden büyük nehre, Fırat nehrine kadar senin soyundan olanlara verdim” şeklindeki sözde argümanlara istinaden Yahudiler dini gelenekleri itibari ile Filistin topraklarında hak iddia etmektedirler (Ataöv, 1980).

Özetle geçmişte Kudüs özelinde Filistin’in önemi daha çok dini gerekçelerden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde üç dinin mensuplarının da yönetiminde kalan şehir en uzun soluklu dönemini Müslümanların (Türkler ve Araplar) denetiminde yaklaşık 1300 yıl kalarak geçirmiştir. Bölgede Yahudi yönetimi ise 600 yıldan az bir süreyi kapsamaktadır. Hristiyanların bölgeye hâkim olduğu zaman dilimi ise 323-614 ve 628-637 yılları arasındaki iki ayrı dönemi kapsayan Bizans Dönemi, 1100-1187 yılları arasında varlığını koruyan Kudüs Latin Krallığı, 1229-1239 yılları arasını kapsayan II. Frederick’in işgali ve 1922-1948 yılları arasını kapsayan İngiliz Mandası olmak üzere toplam 423 yıldır (Ataöv, 1980). Bu üç farklı yönetim ve hâkimiyet altında Kudüs’ün en az sancılı, en huzurlu zamanlarını Müslümanların yönetiminde oldukları dönemde geçirdiğini görmekteyiz.

FİLİSTİN-İSRAİL ÇATIŞMASININ TEMEL SORUN ALANLARI

Orta Doğu’nun kronik bir sorunu haline gelen Filistin-İsrail çatışmasının her iki tarafın da istediği bir netice ile sonuçlandırılması oldukça zor görünmektedir. Sorunun ana tarafları olan İsrail ve Filistin’in 1991 yılında Madrid Konferansı ile başlatılan Ortadoğu Barış Sürecinde geçen barış kavramından çıkardıkları anlam ve beklentileri birbirinden tamamen farklıdır. Taraflar arasında şimdiye kadar yapılan sayısız görüşme ve müzakereden (1991 yılında yapılan Madrid Konferansı, 1993 Oslo Barış Görüşmeleri, 1998 Wye Memorandumu, 1999 yılındaki Şarm el-Şeyh Memorandumu, 2000 yılındaki Camp David Süreci, 2002 Arap Barış Girişimi, 2002 Yol Haritası, Cenevre Planı, 2007 Annapolis Konferansı vs.) de anlaşılacağı üzere Ortadoğu’da barış değil ancak barış süreci söz konusu olabilir (Şahin, 2010).

Filistin-İsrail çatışması bölgesel istikrarsızlığa sebep olduğu gibi her iki taraftan da aşırı uç grupların ortaya çıkmasına ve bu grupların yerel çatışma alanlarını küresel boyuta taşımaya da zemin hazırlamaktadır. Özellikle bölgesel terörizmin tırmanmasına yol açarak zamanla küresel boyut kazanan kriz, temelinde birden fazla faktörü barındırmaktadır. Söz konusu krizi girift bir sorun haline getiren esasında birçok alanla ilişkili olmasıdır. ABD’de karar alma sürecini ciddi etkileyen Yahudi Lobisi, Filistin meselesinin İslam dünyasındaki hassasiyeti ve önemi, çok fazla aktörün meselenin içinde olması, İsrail tarafının tarihsel süreç içerisindeki hukuk tanımazlığı gibi birçok etmen sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Filistin meselesinin temelde sorun alanları; yasadışı Yahudi yerleşim yerleri, Kudüs’ün siyasi ve dini statüsü, Filistinli Mülteci ve yerleşimcilerin durumu, İsrail tarafından işgal edilmiş topraklar, bağımsız Filistin devletinin kurulması ve bu devletin sınırlarının nasıl olacağı ile ilgilidir.

Yasadışı Yahudi Yerleşim Yerleri

İsrail’in uluslararası hukuku yok sayarak işgal ettiği Filistin topraklarında kendi vatandaşlarının yaşaması için uygulamaya koyduğu iskân politikasında geçmişte yaptığı ısrarlı tutumunu bugün halen devam ettirmektedir. Bu noktada her iki tarafın da ilk gün sergiledikleri tutum ne ise bugün de aşağı yukarı aynıdır. 1991 yılında Madrid Konferansı ile başlayan barış sürecinden bugüne bölgede Yahudi yerleşim birimleri artarak devam etmektedir. İsrail’in dış politikasındaki söylemlerinden de anlaşılacağı üzere İsrail tarafı bu konuyu kendi ulusal güvenliği ile eşdeğer tutmakta ve işgal altındaki Filistin topraklarında devam ettirdiği yerleşim alanlarının barış sürecine dâhil edilmemesi gerektiğini ısrarla dile getirmektedir. İsrail’in bu isteğine karşılık Filistin cephesi ise gayri hukuki işgal edilmiş tüm topraklarında inşa edilmiş bütün birimlerin yasadışı ilan edilmesini ve acilen boşaltılması gerektiğini ifade etmektedir (Şahin, 2010). Her iki tarafında bu isteklerini devam ettirmesi ve bu konuda geri adım atmaması sonucu sorun bugün halen devam etmektedir.

Yahudi yerleşim alanları ve Filistin topraklarının iltihakı ile ilgili olarak Allon Planı üzerinde daha sonraları yapılan çalışmalar ile Şaron Planı ve bunun da üzerinde yapılan birtakım değişikliklerle Begin Planı oluşturulmuştur. Şaron Planında asıl amaç Filistin kentleri arasındaki ulaşılabilirliği ya da bağlantıyı keserek Filistin topraklarının bir ülkesel bütünlüğü oluşturmasını engellemektir. Begin Planı ise temelde Batı Şeria bölgesinde işgal edilen Filistin toprakları üzerinde kurulacak olan Filistin otonomisine ilişkin proje ve programları içeriyordu (Arı, 2007).

İsrail’de yönetime kim gelirse gelsin 1967 yılından itibaren işgal edilmiş toprakları yavaş yavaş İsrail’in sınırları içerisine alma girişimlerini sürdürmekte ve bu topraklara Yahudileri iskân ettirme politikasını devam ettirmektedir. Böylece işgal etmiş olduğu bu topraklarda bağımsız bir Filistin devletinin kurulması engellenmiş olmaktadır. Hatta İsrail bu ilhak etme politikasını stratejik planlarla deklare etmiştir. Bu planların ilk örneğini teşkil eden “Allon Planı” Batı Şeria’nın Ürdün Nehri ve Ölü Deniz boyunca uzanan kısmının yani Batı Şeria’nın yüzde 30’luk bir bölümünün

İsrail topraklarına katılmasını öngörüyordu. Plan bunun yanında Kudüs'ü çevreleyecek şekilde yerleşkelerin tasarlanmasını, böylece Doğu Kudüs'te yaşayan sayıları 110,000'i bulan Filistinlilerin kuşatılmasını ve Filistin nüfusunun Batı Şeria'ya doğru genişlemesinin önüne geçmeyi amaçlamaktaydı. Aslında plan sadece Kudüs ile sınırlı kalmamış, Filistin'in diğer şehirlerinin de aynı şekilde kuşatılarak oralarda yaşayan Filistinlilerin göçe zorlanmasını içeriyordu (Arı, 2007).

Sonuç olarak, Yahudi yerleşimleri ile ilgili olarak İsrail tarafından ortaya konulan her tez işgal edilmiş Filistin toprakları üzerinden gerçekleştiği için uluslararası hukuk normlarına aykırılık göstermekte ve meşruluğu her daim tartışma konusu olmaktadır. Şimdiye dek İsrail tarafından kaleme alınan Allon, Şaron ve Begin Planları Filistin tarafından kabul edilmemekle birlikte bu planların ortaya koyduğu program ve projelerin uygulanmaya geçişi mevcut durumu Filistin aleyhine döndürmüştür. Yahudi yerleşim birimlerinin territorial anlamda genişlemesi bir diğer önemli kriz olan Filistinli mülteciler sorununu da beraberinde getirmektedir. Böylece sorun mülteciler krizi ile iki devletin sınırlarını aşmış ilk etapta bölge ülkelerini daha sonraki etaplarda (BM gündemine taşınmasıyla) dünya devletlerini etkilemekte ve sonuç olarak da bölgesel ve küresel boyut kazanmaktadır.

Kudüs'ün Statüsü

Sahip olduğu dini, tarihi, kültürel, kadim ve mistik zenginliği ile dünya üzerinde paylaşılabilen kutsal mekânların başında gelen Kudüs, Filistin-İsrail anlaşmazlığının en temel konularının başında gelmektedir. Kutsal kent 1947 senesinde alınan BM Genel Kurul kararı ile ayrı (bağımsız) bir birim (corpus separatum) haline getirilmiş ise de 1967 Altı Gün savaşlarından sonra tamamen İsrail'in denetimi altına girmiştir. 1980 yılına gelindiğinde ise İsrail kutsal kenti "sonsuzlukta birleşmiş başkenti" olarak ilan etmiştir.

O günden bugüne yapılan tüm barış müzakerelerine ve BM'nin Kudüs hakkındaki 1947 kararına rağmen İsrail Kudüs'ü halen "ebedi ve bölünmez" başkenti olarak dünya kamuoyuna lanse etmek gayretindedir. Meselenin diğer ana tarafı Filistin ise Doğu Kudüs'ü bağımsız Filistin devletinin başkenti olarak kabul etmektedir. Kuşkusuz her iki taraf içinde son derece öneme sahip olan kent içinde birçok dini, tarihi, toplumsal dokuyu barındırmaktadır. Gelinen nokta itibari ile her iki taraf için de dini ve kimlik meselesi haline dönüşen Kudüs'ün hukuki ve dini statüsü muhtemel bir barışın önündeki en önemli engel olarak belirmektedir (Şahin, 2010).

BM Genel Kurulu 1947 yılının Kasım ayında aldığı 181 (II) numaralı karar ile tarihi Filistin topraklarında ayrı ayrı olmak üzere bir Yahudi ve bir Filistin devletinin kurulması yönünde tavsiye kararı almıştır. Aynı kararda Kudüs'ün "uluslararası bir rejim" altına alınmasını kararlaştırılmıştır. Arap devletleri bu karara şiddetle karşı çıkmış ve uluslararası hukuka göre BM'nin Filistin toprakları üzerinde böyle bir devlet kurmaya yetkisinin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Çünkü bu topraklarda yaşayan birçok Yahudi bu coğrafyaya yabancıydı. Bu dönemde etkili olan Siyonist liderlerin bir kısmı Polonya'dan kimisi Rusya'dan kimi de Güney Afrika'dan gelmişti. Siyonist örgütün Filistin toprakları üzerinde bir siyasi mekanizma oluşturması sadece Araplar nezdinde değil hatta bazı Yahudilerin de tepkisine neden olduğu bilinmektedir (Ataöv, 1980). Yukarıda da değinildiği üzere söz konusu Filistin topraklarında Müslümanların hâkimiyeti 1300 yılı bulurken Yahudilerin hâkimiyeti ise 600 yıldan daha az bir süreyi kapsamaktaydı. Binlerce yıl bölgeyi mesken edinmiş Filistinlilerin göz ardı edilip BM kararı ile bölgenin ikiye bölünmesi söz konusu krizin çıkış noktasını oluşturmuştur. Ne var ki bugün İsrail tarafı BM'nin kendisine bahsetmiş olduğu toprakların çok daha fazlasını ele geçirmiş durumdadır.

Kudüs'ün doğusunda daha çok Müslümanlar yaşarken batısına ise yoğun göçler sonucu Yahudiler yerleşmişlerdir. BM'nin Filistin-İsrail uyuşmazlığı için görevlendirdiği Özel Komite'nin (UNSCOP) tahminleri doğrultusunda kutsal kentte o dönem için 105.000 kadar Arap, 100.000 kadar da Yahudi yaşadığı tahmin ediliyordu. Özel Komite hazırladığı raporda Kutsal mekânların ve geçmişten gelen hakların korunması gerektiğini vurguluyordu. Söz konusu Özel Komitede çoğunluk Filistin'in bölünmesini isterken azınlık da birleşik bir devlet kurulması gerektiğini söylüyordu. BM Genel Kurulu dışarıdan da birtakım baskı gruplarının etkisiyle çoğunluğun raporunu seçmiş ve Filistin'in bölünme süreci başlamıştır. BM Genel Kurulunun aldığı kararların bağlayıcılığı olmamakla birlikte uluslararası kamuoyu oluşturma açısından önem arz etmektedir. Genel Kurul'un aldığı bu bölünme kararının üçüncü bölümünde kadim Kudüs kenti için özel bir rejim öngörülüyordu. Kudüs kenti kurulacak Yahudi ve Filistin devletlerinden ayrı ve bağımsız bir uluslararası birim olarak özel bir rejim altına alınacak ve tüm yönetim aşamaları bizzat BM tarafından yürütülecektir. Bu bağımsız birimin tüm siyasi, ekonomik ve kültürel sorumluluklarını BM adına yönetici otorite olarak Vesayet Konseyi yürütecektir (Ataöv, 1980).

Kudüs'ün bu şekilde bir uluslararası otoriteye bırakılmasını hem Arap tarafı hem de İsrail tarafı kabul etmemiştir. Kısa süre sonra başlayan ilk Arap-İsrail savaşı sonucunda da İsrail Filistin topraklarının çoğunluğuna el koyarak BM'nin kendisine tahsis ettiği toprakların yanında Filistin'e ait olan toprakları da işgal etmiştir. Daha doğrusu İsrail tarafı BM tarafından çizilen antlaşmada kendi ulusal çıkarına uygun bulunduğu maddelere uyarken Arap tarafının gözetilmiş haklarına pek saygı göstermemektedir.

Filistinli Mültecilerin Durumu

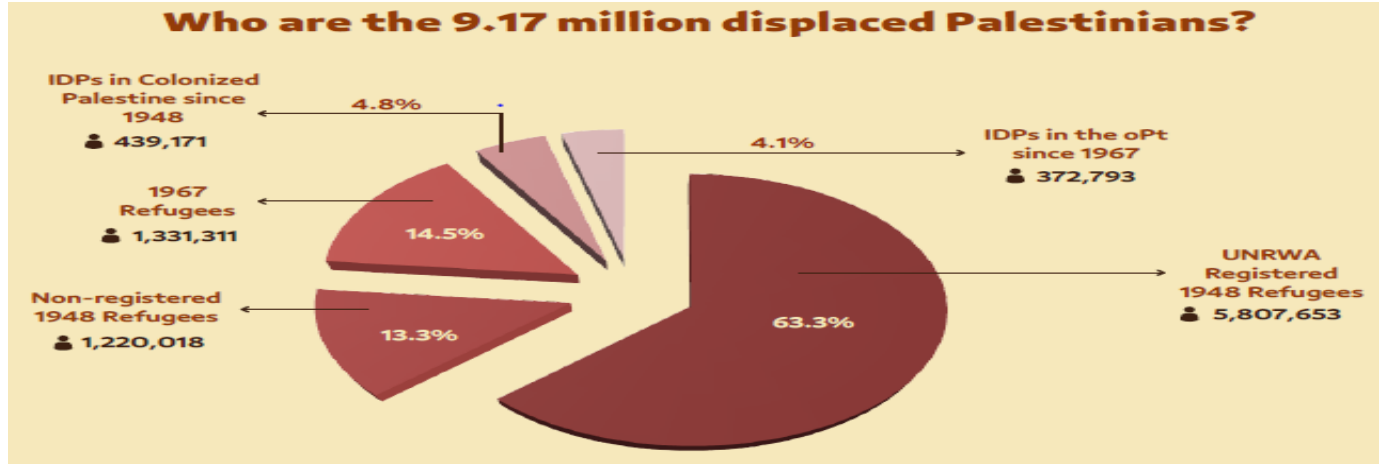
Filistinli mültecilerin sayısal verileri hakkında farklı kaynaklarda çeşitli veriler mevcuttur. Filistin İstatistik Bürosu'nun paylaştığı verilere göre, 2023 yılı itibari Filistin'de nüfus 5,483 milyona ulaşırken bunların 3,256 milyonu Batı Şeria'da yaşarken, 2,226 milyonu ise Gazze'de yaşamaktadır (Palestinian Central Bureau of Statistics, 2023). 1950 yılında Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı'na (UNRWA) kayıtlı Filistinli mülteci sayısı 2023 yılı itibari ile 5.9 milyona ulaşmıştır. Bu mültecilerin büyük çoğunluğu Filistin'e komşu ülkelerde UNRWA'ya bağlı mülteci kamplarında yaşamaktadır. Yine UNRWA'nın resmi rakamlarına göre Filistinli mültecilerin bu beş bölgeye dağılımı aşağıdaki şekildedir: (UNRWA, 2023).

Tablo 1: UNRWA'nın Faaliyet Gösterdiği Bazı Ülkeler, Kamp ve Mülteci Sayıları

UNRWA'nın faaliyet gösterdiği bazı ülkeler	Bu ülkelerde yer alan kampların resmi sayıları	Bu kamplarda kayıtlı bulunan mülteci sayıları
Ürdün	10	2.4 milyon
Lübnan	12	487 bin
Suriye	9	580 bin
Batı Şeria	19	901 bin
Gazze Şeridi	8	1.6 milyon
Toplam	58	5.9 milyon

Kaynak: (UNRWA, 2023)

2021 yılı sonu itibariyle, dünya genelindeki tüm Filistin halkının (14 milyon) en az 9,17 milyonu (%65,5) zorla yerinden edilmiş kişilerden oluşmaktadır. Bunların arasında en az 8,36 milyon Filistinli mülteci ve 812.000 ülke içinde yerinden edilmiş kişi bulunuyordu. Peki, kim bu 9.17 milyon yerinden edilmiş Filistinli? Aşağıdaki tabloda da gösterildiği üzere; 1948 yılında UNRWA'ya kayıtlı mülteci sayısı 5,807,653 kayıtlı olmayan mülteci sayısı ise 1,220,018'dir. 1967 yılında yaşanan altı gün savaşlarından sonra mülteci konumuna düşen Filistinli sayısı 1,331,311'dir. 1948'den beri sömürgeleştirilen Filistin topraklarındaki yerinden edilmiş insan sayısı ise 439,171'dir. 1967 yılından beri işgal edilmiş Filistin topraklarında (occupied Palestinian territory-oPt) yaşayan yerinden edilmiş insan sayısı 372,793'tür (BADIL, 2023).

Görsel 1: Yerlerinden Edilen Bu 9,17 Milyon Filistinli Kimdir?

Kaynak: (BADIL, 2023)

İlk olarak 1948 Arap-İsrail Savaşı sonucunda yaklaşık 700.000 ile 900.000 arasında Filistinli yurtlarını bırakarak mülteci konumunda komşu oldukları Arap devletlerine sığınmak zorunda kalmışlardır. 1948 Savaşı sonucunda Gazze Mısır ile İsrail tarafından, Filistin nüfusunun çoğunlukta olduğu bölgeler ise İsrail ile Ürdün arasında paylaşıldı. Paylaşılan bölgelerden biri olan Gazze Mısır tarafından iltilhak edilmezken İsrail ve Ürdün işgal ettikleri toprakları kendi topraklarına iltilhak ediyorlardı. Yapılan Mütareke Anlaşmaları sonucunda İsrail Filistin topraklarının %78'ni ve ayrıca Kudüs'ün yarısını ele geçirmiş oluyordu (Arı, Geçmişten Günümüze ORTA DOĞU, Savaş, Siyaset ve Diplomasi, 2012) Hikâyenin sonunda ise yüzbinlerce Filistinli kendilerine yeni yurt edinecek başka topraklar aramak zorunda kalmıştır. Binlerce Filistinlinin mültecilik serüveni kitlesel olarak ilk bu dönemde başlamış olmaktadır.

BM Genel Kurulu'nda Filistin topraklarının taksim edilme kararının kabul edilmesi ile birlikte Arap ve Yahudi nüfusunun ortak bulunduğu Kudüs başta olmak üzere birçok kentte şiddetli çatışmalar yaşanmaya başlanmış ve bu süreç gidere kaotik bir hal almaya başlamıştır. Çatışmalar hızla tüm bölgeye yayılmaya başlanmış ve komşu diğer ülkelerde de birtakım siyasi ve dini yansımaları oluşturmuştur. İngiltere'nin 15 Mayıs 1948'de Filistin topraklarında geri çekileceğini açıklaması ile birlikte çatışmalar daha da şiddetlenmiştir. Yahudiler İngiltere'nin daha bölgeden çekilmeden önce kendilerine bıraktıkları yerleri almayı düşündüklerinden ötürü gerekli militan örgütleri kurmuşlardı.

İngiltere'nin bölgeden çekileceği tarihi ilan etmesi ile çekilmenin gerçekleşeceği tarih arasında Filistin tam bir kaos ortamına sürüklendi. Önceden organize olmuş ve belli bir disipline girmiş Yahudi Haganah güçleri karşısında dağıntık Arap birlikleri çok bir varlık gösterememiş ve Filistin'de Arapların kontrolünde olan birçok alan Yahudilerin kontrolüne geçmiştir. Yahudi hâkimiyetine giren bu topraklarda binlerce yıldır yaşayan Filistinli halk bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Anka Enstitüsü, 2023).

1991 Madrid Konferansı ile başlayan Orta Doğu barış sürecinin en hassas konularından birini de şüphesiz ki Filistinli mültecilerin durumu oluşturmaktaydı. Filistinli mülteciler konusu sadece Filistin-İsrail uyuşmazlığının bir sorun alanı değil aynı zamanda Orta Doğu bölgesinin istikrarsızlaşmasında da en etkili faktör olma hüviyetine sahipti. İki taraf arasında bugüne dek yapılan tüm barış görüşmelerinde İsrail tarafı kesin bir dille Filistinli mültecilerin geri dönüşüne izin vermeyeceğini açıklamıştır. Kuşkusuz İsrail tarafının böyle bir tavır takınmasının arkasında Filistinli mültecilerin bir zamanlar yurtları olan topraklarına dönmeleri halinde demografik yapının kendi aleyhlerinde değişeceği korkusu yatmaktadır. Bu bağlamda İsrail tarafı yaşanan savaşlar sonucu mülteci durumuna düşmüş Filistinlilerin topraklarına geri dönmelerini bir kimlik, güvenlik ve beka meselesi olarak görmektedir. İsrail, Filistin topraklarını terk eden mültecilerin geri dönmeleri halinde İsrail'in Yahudi karakterinin ve ulusal kimliklerinin tehlikeye gireceğini iddia etmektedir (Şahin, 2010).

İsrail tarafı bir yandan uyguladığı baskı politikası ile Filistinlileri göç etmeye zorlarken diğer taraftan da dünyanın çeşitli bölgelerinden İsrail'e göç eden Yahudi aileleri Filistinlilerin terk ettikleri evlere yerleştirmektedir. Böylece demografik yapıyı kendi lehlerine değiştirmektedir. Özellikle 1967 Savaşından sonra sistematik bir devlet politikası olarak uygulanmaya başlanan bu yöntem ile işgal edilmiş topraklara bu şekilde yerleştirilen Yahudi sayısı 600.000 civarında olmuştur. Diğer yandan BM 1948 yılının Aralık ayında aldığı 194 sayılı Genel Kurul kararı ile Filistinli mültecilerin topraklarına geri dönmelerini kabul etmiş, terk ettikleri topraklarına savaştan dolayı geri dönmek istemeyen Filistinli mültecilere de İsrail tarafının tazminat ödemesini karara bağlamıştır. Aynı doğrultuda BM Genel Kurulu 1949 yılının Aralık ayında aldığı 302 sayılı kararı ile Gazze, Batı Şeria ve Filistin' komşu olan Mısır, Lübnan, Ürdün ve Suriye'deki mülteci kamplarında yaşayan Filistinlilere insani hizmet vermek amacı ile Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansını (UNRWA) kurmuştur (Arı, 2007).

Sonuç itibarıyla, Filistin'de mültecilerin durumu BM ve Uluslararası Hukuk'un temel normları altında incelendiğinde insan hakları ihlalleri göze çarpmaktadır. İsrail tarafı demografik yapının kendi aleyhine dönüşmemesi adına mültecilerin geri dönüşünü istememektedir. Filistin tarafı ise bir zamanlar kendi topraklarında yaşadıkları 1948 öncesi topraklarına geri dönmek istemektedirler. Durum böyle olunca Filistinli mültecilerin geri dönüşü ve genel anlamda içinde buldukları trajik durum barış sürecinin önündeki en önemli engellerden birini oluşturmaktadır.

FİLİSTİN-İSRAİL MESELESİNDE KİM NE İSTİYOR?

1948'den bu yana Filistin siyasetini yönlendiren ve başarısız neticelenmesine sebep olan iki çelişkili dürtü bulunmaktadır: bir yanda İsrail karşısında büyük tavizler verilmesini zorunlu kılan ezici bir güçler dengesizliği gerçeği, diğer yanda ise bu gücün diktelerini kabul etmeyi reddeden, Filistin davasının tartışılmaz haklılığına dair duyulan derin bir inanç. Bu iki kutup arasında gidip gelen Filistinliler net ve tutarlı bir strateji geliştirememiştir (Zreik, 2003).

Filistin Meselesinin özünde topraklarından kopan bir milletin geri dönüş hikâyesi yatmaktadır. 1947 Taksim Planından sonra aslında bu geri dönüşün çok da kolay olmayacağı anlaşılıyordu. Özel Komite'nin sunmuş olduğu raporda bölge İsrail devleti, Filistin Devleti ve Kudüs'ün özel statüsü temelinde üç bölgeye ayrılıyordu. Söz konusu meselenin taraflarının her birinin konu hakkındaki tezleri farklılık göstermekle birlikte İsrail tarafı ABD karar alma mekanizması üzerindeki etkinliğini de kullanarak kendi isteklerini uluslararası kamuoyuna kabul ettirmiştir. Üzerinde anlaşma sağlanamayan konu başlıkları temelde Kudüs'ün hukuki statüsü, yasadışı Yahudi yerleşimleri, Filistinli mülteciler, Filistin devletinin kuruluşu ve sınırlarının çizimi, suların kontrolü ve bölgedeki devlet dışı aktörlerin İsrail ile olan ilişkileri gelmektedir.

Krize sebep olan toprakların siyasi, dini, jeopolitik ve stratejik önem arz etmesi tarafların ikiden fazla olmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle din faktörünün ana temayı oluşturduğu krizin Doğu Akdeniz'de gerçekleşiyor olması, ana taraflardan biri olan İsrail'in Yahudi lobisinin ABD karar alma mekanizması üzerindeki etkinliği, Filistin Meselesini sahiplenen İslam ülkesinin İslam âlemindeki liderlik profili elde edeceği algısı söz konusu krizin derinleşmesinde etkili olan ana faktörlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda kriz ABD, Rusya, AB, İran ve Türkiye gibi bölgesel ve küresel aktörlerin dış politikalarında her daim adından söz ettirmiştir. Bu bölümde meselenin bu aktörlerin dış politikasında ne kadar etkinliğe/ağırlığa sahip olduğu ve tarafların meseleye nasıl yaklaştıkları, beklenti ve realitenin ne olduğu incelenmeye çalışılacaktır.

Filistin-İsrail Meselesinin ABD Dış Politikasındaki Yeri ve ABD'nin Tutumu

ABD'nin Filistin Meselesine yaklaşımı tarihten günümüze her daim İsrail odaklı olmasının yanında ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarını zedelemeyecek şekilde belirlenmiştir. Aslında ABD-İsrail ilişkileri tarihte eşine benzer bir ilişkinin bulunmadığı bir ilişkiler ağıdır. Her dönem özel bir itina ve ayrıcalıkla belirlenen bu ilişkiler ağının geri planında stratejik ve iç etkenlere ayrı iki parantez açmak gerekir. ABD'nin İsrail'e olan koşulsuz desteği İsrail'in Orta Doğu'da stratejik bir müttefik olması ile yakından ilişkilidir. Diğer taraftan ABD her ne kadar İsrail'i tanıyan ilk devlet ise de aslında bu kararın alınması düşünüldüğü gibi pek o kadar kolay olmamıştır. O dönem ABD'nin Dışişleri Bakanlığını yürüten George Marshall yeni kurulan İsrail devletinin tanınmasına -Ortadoğulu müttefiklerinin vereceği şiddetli tepkiyi, dolayısıyla küresel petrol piyasalarında yaşanabilecek dalgalanmaları ve petrol arz güvenliğini düşünerek- şiddetle karşı çıkmışsa da ABD İsrail'i bağımsızlığını ilan etmesinden dakikalar sonra tanıdığını ilan etmiştir. ABD'nin İsrail'i stratejik müttefiki olarak kabul etmesi ise 1958 yılında yaşanan birtakım gelişmelerden sonra mümkün olmuştur. Lübnan, Ürdün ve Irak'da meydana gelen olaylardan sonra ABD'nin bölgeye dair endişeleri daha da artmış ve bölgeye olası bir ABD müdahalesi konuşulmaya başlanmıştır. Tam böyle bir dönemde Tel-Aviv yönetimi ABD'nin Orta Doğu'da güvenebileceği stratejik ortaklardan biri olmuştur. Bu stratejik ortaklık, ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in o dönemin İsrail Başbakanı David Ben-Gurion'a gönderdiği mektupta şu şekilde özetleniyordu: "Sorunun merkezinde şu anda Ortadoğu'da düzen haline gelmiş olan kanunsuzluk ve çatışmalara karşı küresel düzeni ve adaleti sağlamak elzemdir. İsrail'in bu amaca hizmet etmesinden dolayı çok müteşekkirimiz. İsrail bu amaca hizmet ettiğini ABD ve Birleşik Krallık hava kuvvetlerinin Ürdün'e destek olmada kendi hava sahasını açarak göstermiştir." (Ertosun, 2011).

ABD'nin İsrail'e sağladığı koşulsuz desteğinin bir nedeni de ABD'nin iç etkenlerinde aramak gerekir. Bu noktada ABD karar alma mekanizması üzerinde son derece etkili olan Yahudi Lobisinin başarısını ve ABD kamuoyunun Filistin Meselesine bakışını da telaffuz etmek gerekir. Yahudi Lobisini sadece siyasi karar alma mecraları üzerinde etkili olduğunu düşünüp medya, kitle iletişim araçları, kamuoyu ve STK'lar üzerindeki etkisini göz ardı etmek yanlış bir değerlendirme olacaktır. Kuşkusuz İsrail merkezli medya araçlarının sanal ve kamusal güç etki mekanizmaları sayesinde kamuoyunu yönlendirdiği bugün ABD'de bilinen klişeleşmiş gerçekler arasındadır. Tüm bu İsrail taraflı iç etkenler ABD'nin Filistin Meselesine yaklaşımını etkilemekte ve İsrail yanlısı bir Filistin politikası izlemesinde etkili olmaktadır.

Temelde ABD'nin Orta Doğu'ya ilgi göstermesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında artmaya başlamıştır. ABD aslında Filistin Meselesine İngiltere'nin sorunu BM'ye devretmesinden sonra müdahil olmaya başlamıştır. Filistin Meselesi ilk önceleri ABD'nin Orta Doğu'daki stratejik çıkarları doğrultusunda ele alınmış, bölgedeki petrol zengini Arap ülkeleri ile zıtlaşmak istemeyen ABD yönetimi ilk başlarda her iki tarafın da desteğini alma noktasında denge üzerine politikalar izlemiştir. Yani sorunun ilk ortaya çıkışı itibari ile aslında ABD'nin izleyebileceği net bir politikası yoktu (Bilgiç, 2005).

ABD'nin Filistin Meselesine ilk müdahil olma eylemi ise İngiltere'nin konuyu BM'ye devretmesinden sonra BM Filistin Özel Komitesini (UNSCOP) kurdurmasıdır. Söz konusu Komisyon Filistin topraklarında Arap ve Yahudi olmak üzere iki ayrı ve bağımsız devletin kurulmasını talep etmiş ve bu istek BM Genel Kurulunda kabul görmüştür. ABD ilk bu oylamada Kurulun kararının Yahudiler lehine olumlu çıkması için çekince gösteren devletlere baskı yapmıştır. 14 Mayıs 1948 İsrail devleti resmi olarak kurulmasından hemen sonra patlak veren ilk Arap-İsrail Savaşında ABD müdahil olmamaya çalışmış ve taraflara askeri ambargo koyduğunu ilan etmiştir. İsrail'in 14 Mayıs 1948'de kurulmasından 1953 seçimlerinde ABD başkanlığına Eisenhower'ın geldiği sürece kadar ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik politikası Arap-İsrail çatışmasının bölgeye yayılmasını engellemek, ABD çıkarlarını maksimum düzeyde tutmak ve bölgede istikrarın korunmasını sağlamak temelinde şekillenmiştir (Bilgiç, 2005).

ABD, İsrail-Filistin Meselesinde İsrail tarafının karşı cephesinde rakip olarak uzun zaman boyunca Ürdün liderliğindeki Arap dünyasını görmüştür. Filistin topraklarında faaliyet gösteren ve birçok Filistinli tarafından desteklenen Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ise aşırı ve radikal bir yapılanma olarak kabul edilmiş ve ilk etapta sorunun muhatabı olarak görülmemiştir. Ürdün himayesinde özerk bir Filistin yönetiminin kurulması, ABD dış politikasında ilk dönemler öncelikli hedef olarak belirlenmişti. ABD bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasına ilk 1947 Taksim Planında destek vermiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde FKÖ'nün siyasi zeminde meşrutiyet kazanması ile ABD'nin Filistin Meselesinde politikası değişmeye başladı. ABD FKÖ ile diplomatik ilişkiler kurulma şartlarını şu şekilde sıralamaktaydı. FKÖ, BM Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararı hükmüne terörizm ile ilişkisini bitirecek ve İsrail'in bölgede varlık hakkını tanıyacaktı. ABD tarafından belirtilen bu ve diğer şartlar FKÖ tarafından kabul edilmeyince ABD tarafı da İsrail'in 1982 Lübnan işgaline ve FKÖ'yü bölgeden çıkarmak için yaptığı askeri operasyonlara göz yummuştur (Ertosun, 2011).

Süveyş krizi ile İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çıkartılması ile oluş(turul)an güç boşluğunu ABD'nin Sovyetlere bırakması söz konusu olamazdı. İngiltere ve Fransa yanında Mısır'a karşı savaşa girişen İsrail de ABD tarafından kınandı ve savaş sonucu ele geçirdiği Sina bölgesi terk ettirildi. Ancak bu kriz sonucu oluşan savaş ile aslında İsrail bir anlamda sahip olduğu gücü de kanıtlamış oluyordu ve bölgeden kolay kolay çıkmayacağını sinyallerini veriyordu. Tam bu dönemde Orta Doğu'da varlığını etkin bir şekilde ortaya koymak isteyen ABD kendisine ulusal çıkarlarına ters düşmeyecek bir müttefik arayışı içerisinde idi. Eisenhower Doktrini ile bölgeye yerleşen ABD Sovyetlerin bölgeye nüfuzunu kırmak için bölgedeki devletlere askeri ve teknik destek vermeyi taahhüt ediyordu. Bu doğrultuda bu dönemlerde ABD ile İsrail'in çıkarlarının göreceli olarak uyduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

ABD 1969 seçimlerinde başkan olan Nixon döneminde Filistin Meselesine ayrı bir önem vermiş ve dış politikadaki öncelikli sorun alanlarının başına bu sorunu eklemiştir. Başkan Nixon sorunun kalıcı ve adil bir şekilde çözümü için SSCB, Birleşik Krallık ve Fransa'nın da barış sürecine dâhil edilmesini istemiş ve bu minvalde bir yol haritası çizmiştir. İsrail tarafı ise bu girişime ABD'nin Sovyetler ile işbirliği yapıp kendisine dayatılacak bir barış planının olabileceğinden dolayı kuşku ile yaklaştı. Fakat barışa yönelik yapılan tüm çözüm paketleri İsrail tarafından desteklenmediği için başarısız oldu. Bu dönemde sözü edilen girişimden ve İsrail'in uyuşmazlıkta ısrar etmesinden dolayı ABD-İsrail ilişkileri gergin bir seyir izlemiştir (Bilgiç, 2005).

ABD'nin Filistin Meselesine yaklaşımını analiz ederken değinmemiz gereken önemli bir süreç de şüphesiz ki 6 Ekim 1973'te yaşanan Yom-Kippur Savaşı'nın bir uzantısı olarak başlayan Camp David sürecidir. Dönemin ABD başkanı Nixon, Mısır'ın Arap dünyası üzerindeki nüfuzunun farkında olarak Batı eksenli politikalar güden Enver Sedat'ı Filistin Meselesinde kendi yanlarına alarak Arap bloğunu kırmak istemekteydi. Böylece Filistin-İsrail Meselesinin çözümü için Mısır ve İsrail Camp David'de barış müzakereleri için masaya oturmaya ikna edildiler. Bu süreç sonucunda Camp David anlaşması imzalanmış Mısır İsrail'i tanıyan ilk Arap devleti olmuştur.

1980'li yıllara gelindiğinde bölgede meydana gelen birtakım gelişmelerden dolayı ABD-İsrail ilişkilerinde gelişme ve yakınlaşma yaşanmıştır. Özellikle 1979 İran İslam Devrimi ile iktidara Humeyni'nin gelmesi ve bölgede dini radikal grupların sayıca artması İsrail'i ABD nezdinde önemli bir stratejik müttefik haline getirdi. Bu dönemde İsrail tarafından işlenen tüm uluslararası hukuk ve BM ihlalleri ABD tarafından geçiştirildi ve gündemde kalınmasına izin verilmedi. Yine bu dönemde Regan tarafından gündeme getirilen toprak karşılığı barış planları İsrail tarafında destek görmediği için sonuca ulaşmamıştır. Regan bu dönemde Filistin'in yasal temsilcisi olarak FKÖ'yü resmi temsilci olarak kabul etmemiş ve terör listesine almıştır. Regan yönetiminin burada asıl amacı Filistin hareketinin marjinalleştirilmesi ve Filistinlilerin FKÖ yerine Ürdün tarafından temsil edildiğinin uluslararası kamuoyuna kabul ettirilmesidir (Karakoç, 2003).

1990'lı yıllara gelindiğinde George Bush yönetimindeki ABD ile İsrail ilişkilerinde Regan yönetimine göre gerileme yaşandığı söylenebilir. İsrail'in bölgedeki yayılmacı politikalarından vazgeçirilmeye çalışılması, Kudüs'ün İsrail tarafından işgal edilmiş bir bölge olarak nitelenmesi ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Ancak bölgede Körfez Savaşı'nın patlak vermesi tarafları tekrardan yakınlaştırmıştır. Yaşanan Körfez Savaşı'nda FKÖ'nün Saddam Hüseyin yanlısı politikalar izlemesi bazı uzmanlarca Yaser Arafat'ın 30 yıllık mücadelesinin en büyük kırılma noktasını oluşturduğu iddia etmektedir. Arafat'ın en büyük hatası olarak nitelenen Körfez krizinde Irak yanlısı politikalar izlemesi İsrail'in uluslararası arenadaki tezini ve konumunu güçlendirmiştir. Tam bu dönemde intifada sebebi ile zor durumda kalan İsrail FKÖ'nün bu tutumu ile rahatlamıştır (Turan, 2003).

1992-2000'li yıllarda ABD'nin Filistin Meselesine bakacak olursak, dönemin ABD Başkanı Bill Clinton tarafından ortaya konan barış görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlandığını görmekteyiz. Bu dönemde Kongre ve Senato'nun da Cumhuriyetçilerin yönetiminde olması Clinton'ın elini güçleştirmekteydi (Burhan, 2008)

Sonuç itibari ile barış görüşmelerinden her iki tarafın da farklı beklentiler içinde olması, barışa farklı anlamlar yüklemesi barış sürecinin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. İsrail tarafı barış için ilk şart olarak FKÖ ve Hamas'ın silahlı direnişine son vermesini isterken Filistin tarafı ise İsrail'in 1967'den önceki sınırlara dönmesini, mültecilerin geri gelmelerinin sağlanmasını ve yasadışı Yahudi yerleşimlerinin durdurulmasını talep etmektedir. En temel meseleler üzerinde dahi fikir uzlaşısı kuramayan Filistin ve İsrail tarafları daha uzun dönemler sorunla uğraşacak gibi görünmektedirler.

Filistin-İsrail Meselesinde Rusya'nın Tutumu

Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin Orta Doğu'daki hayati çıkarlarını tehdit eden en önemli aktör bugünkü Rusya'nın selefi konumunda bulunan Sovyetler Birliği idi. SSCB Orta Doğu'da ABD'nin gücünün ve etkisinin dengelenmesinde ana aktör konumundaydı. Bölgede ABD'nin geleneksel müttefikleri arasında Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün yer almaktaydı. Körfez ülkelerine karşılık Irak, Libya, Suriye, Cezayir ve FKÖ'de Sovyetler tarafından

destek görüyordu. SSCB Doğu Bloğunun lideri olarak İsrail tarafının ABD'den gördüğü koşulsuz ve sınırsız desteğe karşı Arapların İsrail karşısında desteklenmesini savunmaktaydı. Soğuk Savaş Dönemi boyunca SSCB'nin Orta Doğu politikası Arap Devletleri merkezli olmuştur. Özellikle Arapların hezimetini ile sonuçlanan 1967 Savaşı sonrası SSCB İsrail ile diplomatik ilişkilerini dağıldığı tarih olan 1990'lı yılların başına kadar kesmiştir (Demir, 2005).

1990'lı yılların başında Rusya'nın Orta Doğu politikasına baktığımızda öncelik Orta Doğu bölgesi değil kendi yakın çevresinin olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde bugün Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) olarak da bilinen Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan ve Tacikistan gibi ülkelerin etki altına alınması Rusya'nın bu dönemki dış politikasının önceliğiydi. Rusya bu dönemde bu ülkeleri kendi nüfuzu altına almak ile uğraştığından FKÖ ile İsrail arasında ABD öncülüğünde yapılan barış görüşmelerine katılmamıştır.

Rusya'da Boris Yeltsin döneminin başlaması ile Rusya-İsrail ilişkileri de ivme kazanmış, ikili ilişkiler gelişim sürecine girmiştir. Özellikle Yeltsin'in Batılılaşma yönündeki politikaları çerçevesinde İsrail ile ilişkiler pozitif ivme yakalamıştır. Rusya içindeki Batı taraftarları Yeltsin'e İsrail ile ilişkileri artırma yönünde dolaylı yoldan baskı uygulamışlardır. Diğer taraftan Rusya içindeki Avrasyacılar da Arap ülkelerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini ve dengeli bir politikanın izlenmesi gerektiğini savunmuşlardır (Demir, 2005).

Yeltsin yönetimindeki Rusya'nın ABD'nin 1993'teki Irak bombardımanını kınaması Rus dış politikasında Batı merkezli bir politikadan ziyade denge politikasının esas alındığını göstermiştir. Her ne kadar 1990'lı yıllar boyunca Rus dış politikasında ağırlık verilen bölge Rusya'nın yakın çevresi olsa da Filistin Sorununun çözümü için temel aktörlerden biri olmak Rusya için kaçınılmaz bir fırsattı. Böylece dünya enerji kaynaklarının yaklaşık yarısının bulunduğu bölgede söz sahibi olarak küresel enerji kaynaklarının yönetilmesinde söz sahibi olmak istemekteydi. Bu dönemde ABD'den bağımsız hareket eden Rusya Filistin sorununun çözümü için Filistin ve İsrail liderlerini Rusya'ya çağırmıştır. Bu dönemde Rusya'nın İsrail ile ikili münasebetleri bilhassa ticaret sektörü üzerinden gelişme gösteriyordu. Ancak 1996 yılında Yeltsin'in Dışişleri Bakanlığına Orta Doğu uzmanı Yevgeniy Primakov'u getirmesi ile İsrail ile ilişkiler siyasi zeminde erozyona uğrarken ekonomik ilişkilerde nispeten de olsa pozitif ivme devam ediyordu. Primakov Filistin Sorununun çözümü için Rusya'nın arabuluculuğunu teklif etti. Rusya'nın yumuşak güç bağlamında diplomatik rolünün artması İsrail tarafını endişelendiriyordu. Çünkü Rusya'nın diplomatik gücünün artması ile Arapların ABD'ye olan bağımlılığı da azalmış olacaktı. Rusya'nın bu tutumu İsrail ile ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Bunun yanında bir de Rusya'nın İran'a konvansiyonel silah satımının ortaya çıkması İsrail-Rusya ilişkilerini iyice germiştir (Demir, 2005)

Rusya'da 2000'li yılların başı itibarı ile başlayan Vladimir Putin dönemi ile Rus-İsrail ilişkilerinde denge unsurunun ağırlık kazandığını söylemek mümkündür. Bu dönemde İsrail tarafı Rusya'nın Çeçenistan politikasına destek vermiş, buna mukabil Putin liderliğindeki Rusya da Filistin Sorununun çözümsüzlüğünde Filistin tarafını sorumlu tutmuştur. Rusya tarafı özellikle sorunun kronik bir hal almasında FKÖ ve Hamas'ın hem kendi aralarında hem de karşı tarafla olan uyumsuzluğu ve uyuşmazlığını sorunun çözülmesi önündeki önemli engellerden biri olduğunu savunmaktaydı.

Rusya barış sürecinin sonuca ulaşması için her iki tarafın da birtakım tavizler vermesi gerektiğine inanmaktadır. Özellikle ihtilaflı konuların başını çeken Kudüs'ün statüsü meselesinde tarafların karşılıklı bir takım tavizler vermesinin kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır. Rusya Kudüs meselesini barışın son aşamasında ele alınması gerektiğini, kutsal kentin Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölünmesi gerektiğini, Doğu kısmında Müslüman Filistinlilerin Batıda ise Yahudilerin yaşaması gerektiğini dile getirmektedir. Rusya ayrıca bu bölgelerde yer alan kutsal yerlerin yönetiminin BM ve UNESCO'ya teslim edilmesi gerektiğini ve bu bölgede semavi üç dinin de temsil edildiği uluslararası bir kurumun kurulması gerektiğini düşünmektedir. Rusya bir diğer önemli konu olan mülteciler konusunda ise bölgede meydana gelen savaşlardan ötürü yurtlarını terk eden tüm Filistinli mültecilerin topraklarına geri dönmelerinde zorluğuna dikkat çekmektedir. Bunun yerine göç eden bu Filistinlilerin bir kısmının eski topraklarına geri gelebileceğine, geri dönemeyecek olan Filistinlilere ise İsrail'in tazminat ödemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu şekilde göç eden Filistinlilerden bir kısmının geri dönüşü sağlanacak geri gelmelerine izin verilmeyen kısma da toprak tazminatı ödenmiş olacaktır. Bu şekilde Filistinli mülteciler sorunu da çözüme kavuşmuş olacaktır (Dosbolov, 2014).

Sonuç olarak Rusya-İsrail ilişkileri genel anlamda inişli-çıkışlı bir seyir izlemektedir. Rusya'nın geleneksel Filistin politikası diyebileceğimiz nokta Rusya'nın söz konusu meselede her daim ikinci bir alternatif olarak görülmesidir. Diğer bir ifade ile Rusya Filistin Meselesinde ABD'den ve AB'den farklı bir tutum sergilemiştir. Örneğin; 2006 yılında Filistin'de gerçekleştirilen seçimlerden Hamas'ın galip gelmesi sonucu Rusya Hamas'ın üst yöneticilerini Moskova'ya davet etmiştir. Rusya'nın bu şekilde ABD ve AB'ye muhalif bir tutum takınması kuşkusuz Rusya'nın önemli bir küresel aktör olduğunun kanıtıdır (Kamalov, 2012).

Filistin-İsrail Meselesinde AB'nin Tutumu

AB'nin kuruluşundan günümüze dek Avrupa bütünleşmesinin önündeki en önemli unsurlardan birisi de ortak bir dış politika belirlemektir. Filistin-İsrail Meselesi bu noktadan Avrupa bütünleşmesinin hızlanmasında doğrudan etkili olan çatışmaların başında gelmektedir. 1967'de İsrail'in kendi topraklarının katlarca fazlası olan Arap ülkelerinin topraklarını işgal etmesi üzerine tırmanan kriz o zamanki Avrupa Toplulukları(AT)'nin 1970'lerde ortak dış politika oluşturma çabalarının yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda, Filistin-İsrail Meselesi o dönemki AT için ortak karar alabilme mekanizmasının oluşturulması ve işlevselleştirilmesi için ivme kazandıran önemli bir katalizör rolü oynamıştır. Merkezinde İsrail-Filistin çatışmasının olduğu bölgesel güvenlik krizlerine işaret eden ilk AB menşeli rapor 1971 yılında yayımlanan "Schumann" raporudur. Söz konusu İsrail-Filistin krizinin AB açısından önemi hem dolaylı yoldan kendi iç güvenliğini hem de yakın çevresinin istikrar ve güvenliğini tehdit etmesinden dolayıdır (Dağcı & Sak, 2005).

Genel geçer bir tespit yapmak gerekirse Avrupa Birliği'nin hali hazırdaki Filistin-İsrail politikasını iki başlık halinde ele almamız yerinde olacaktır. İlk olarak, AB söz konusu krizde Filistin-İsrail barış sürecinde arabulucu rolünü üstlenmekten ziyade kolaylaştırıcı (facilitator) bir aktör olarak rol almak istemektedir. Burada AB her iki tarafı da direkt olarak karşısına almak istememektedir. Bu noktada barış sürecine dâhil olan aktörlerle sürekli görüş alışverişinde bulunmak, AB'ye üye ülkelerin liderlerinin bölgeye olan ziyaretleri, AB Yüksek Temsilcisi'nin ve AB Barış Süreci Özel Temsilcisi'nin bölge ile ilgili raporları ve değerlendirmeleri AB'nin kolaylaştırıcı (facilitator) görevinin sahadaki tezahürleri olarak kabul edilmelidir. AB'nin söz konusu krizdeki bir diğer politikası, Orta Doğu barış sürecine dairdir. AB bu sürece ilişkin tüm konu başlıklarında ABD ile işbirliğine gitmiştir. Bilhassa 1990'lı yıllarda Filistin'e ekonomik yardımlarda bulunmuş ve bu doğrultuda Filistin'deki ekonomik ve politik reformlarla yakından ilgili olmuş en önemli küresel aktörlerin başında gelmiştir (Balci, 2005).

AB Filistin-İsrail Meselesinin her iki ana tarafı ile de yakından siyasi ve ekonomik ilişkiler içerisindedir. İsrail ile diplomatik zeminde ilk işbirliğini 1959 yılında kuran AB, bu ülke ile ticari alanda ilk işbirliğini ise 1975'te imzaladığı antlaşma ile ilan etmiştir. Bugün gelinen nokta itibari ile AB İsrail'in en önemli ticari partneri olmuştur. Diğer taraftan AB'nin söz konusu krizin diğer ana tarafı olan Filistin ile ilk işbirliği ise FKÖ ile 1997 yılında imzalamış olduğu antlaşma ile başlatmıştır. Bu antlaşma ile aynı zamanda AB Filistin Hükümeti'nin yasal temsilcisinin FKÖ olduğunu kabul etmiştir. Bugün AB krize yaklaşımda her iki taraf ile de yakından ilişkili halde, dengeli bir politika izleme gayretindedir. Fakat AB'nin bu denge politikasına her iki taraftan farklı karşılıklar gelmiştir. İki taraf arasındaki sorunları çözüp bölgenin istikrarına katkı sağlamaya çalışan AB'nin gayretlerine İsrail tarafı olumsuz yaklaşırken Filistin tarafı daha barışçıl bir tutum sergilemektedir (Keskin, 2010).

1992 yılında imzalanan Maastrich Antlaşması ile dış politikada daha aktif, yapıcı ve tek sesli bir örgüt haline gelmek isteyen AB'nin 90'lı yıllar boyunca gerek uluslararası düzlemde gerekse de Filistin-İsrail meselesinde Ortak Dış ve Güvenlik Politikası çerçevesinde hareket etmeye çalıştığı görülmektedir. Ne var ki AB'nin bu hedefini gerçekleştirmede çok da başarılı olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Bu başarısızlığın arka planında birliğe üye bazı devletlerin İsrail'i direkt karşılıklarına almak istememeleri, bazı üyelerin ABD paralelinde dış politikalarına devam etmek istemeleri, her üye devletin genelde Orta Doğu özelde ise Filistin-İsrail sorunu ile ilgili farklı çıkarlarının bulunması AB'nin tek sesli tek yönlü bir dış politika izlemesinin önündeki başlıca engeller olarak karşımıza çıkmaktadır (Cicioğlu & Bal, 2017).

Sonuç itibari ile AB'nin genelde Orta Doğu özelde ise Filistin-İsrail Sorununa yaklaşımı pragmatist bir çizgide olmuştur. Özellikle enerji konusunda ve bölge ülkelerinden mültecilerin Avrupa'ya göç etmesi ile baş gösteren güvenlik sorunları bağlamında AB bölgede aktif politika izlemeye başlamıştır. AB'nin bölgede gerek Filistin-İsrail meselesi olsun gerek enerji krizleri olsun tüm sorunlarda uygulamaya çalıştığı politika ABD'nin bölge politikaları ile uyumdadır. Bu noktada AB'nin bölgeyi siyasi anlamda domine ettiğini söylemek zordur. Genel olarak sorunlara daha çok ekonomik araçlarla müdahale eden AB'nin siyasi zeminde etkisi ABD tarafından gölgelenmektedir.

İran Dış Politikasında Filistin-İsrail Sorunu

14 Mayıs 1948 tarihinde resmen kurulduğunu açıklayan İsrail devletini Türkiye'nin ardından tanıyan ikinci Müslüman ülke İran olmuştur. Kuruluşundan yaklaşık 2 yıl sonra 1950 yılında İran İsrail'i tanıdığını resmi kanallarla uluslararası basına duyurmuştur. Tanınma ile başlayan ve pozitif seyir izleyen İran-İsrail ikili ilişkileri 1953 yılında milliyetçi lider Muhammed Musaddık'ın iktidara geçmesi ile kısa bir süre de olsa dondurulmuştur. İran'daki tüm petrol tesislerini millileştiren Musaddık, kısa süre içerisinde Batı menşeli bir darbe sonucu görevinden uzaklaştırılmıştır. Musaddık hükümetinin darbe ile devrilmesinden sonra bozulan İran-İsrail ilişkileri yeniden pozitif bir ivme kazanmıştır. Genel anlamda 1979 İran İslam Devriminden önce Şah liderliğindeki İran'ın bölgede İsrail'in önemli bir müttefiki olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu dönemde Şah rejimine muhalif bazı silahlı kesimler (Halkın

Mücahitleri Örgütü, Halk Fedaileri Örgütü gibi) Filistin topraklarında faaliyet gösteren El-Fetih örgütünün karargâhlarında askeri eğitim almış ve işgalci İsrail kuvvetlerine karşı siperlerde savaşmıştır (Turan D., 2009).

İran'da 1979 yılında İslam Devrimi başarıya ulaştığında İsrail bölgedeki önemli bir müttefikini kaybetmiş oluyordu. Devrimin hedefine ulaşmış Şah'ın ülkeyi terk etmesinden birkaç gün sonra İran İsrail ile ilişkilerini tamamen kesmiştir. Devrimin ana aktörlerinden Humeyni'nin İsrail'i bölgedeki şer güçlerden biri olarak görmesi, İsrail'in bir gün ortadan kaldırılacağını açıklaması ve Ramazan ayının son Cuma gününü Kudüs Günü ilan etmesi, mevcut ilişkileri iyice germetmiştir. 1997 yılında reformist lider Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığına gelmesi ile ilişkilerde göreceli daha yumuşak bir döneme girilmiştir. Ancak 2005 yılında başa geçen Mahmud Ahmedinejad ile iki ülke arasındaki ilişkiler tekrar tırmanışa geçmiştir. İkili ilişkilerde İsrail İran'ı Filistinli silahlı örgütlere askeri destek vermekle suçlamaktadır. İran ise Filistin'e manevi destek verdiğini kabul ederken İsrail'e işgal politikasından ötürü sert ithamlarda bulunmuştur (Turan D., 2009)

Devrim sonrası İran'ın dış politikasında değişmeyen konu başlıklarından biri de Filistin direnişine verilen destek olmuştur. Bu destek o derece önem kazandı ki İran bölge politikasını temelde Filistin direnişi eksenli ve İsrail'e karşı mücadele etme üzerine inşa etmiştir. Bu doğrultuda İran birçok devlet tarafından terörist listesinde yer alan Hamas ve diğer devlet dışı yapılanmalara destek vermede çekinmemiştir. Peki, İran'ın Hamas başta olmak üzere bölgedeki birçok devlet dışı örgüte destek vermesinin arkasında yatan ana saik neydi? Bu sorunun cevabını İran devriminin kendi iç bütünlüğünde aramak lazım. Devrimden sonra İran siyasetine egemen olan siyasi ideoloji kendi iç tabiatı ile Filistin direnişine destek vermeyi gerektiriyordu. Filistin topraklarında kurulan İsrail devletini emperyalizmin siyasal zemindeki doğal bir tezahürü olarak yorumlayan İran yönetimi, dünyanın bütün bölgelerinde işgale direnen halkların "özgürlük hareketlerini" desteklemeyi kendi üzerinde ahlaki bir yükümlülük olarak görüyordu. Söz konusu Filistin direnişinde Kudüs'ün Müslüman dünyadaki yeri değerler denkleminde dâhil edildiğinde konu daha bir hassasiyet kazanıyordu. Böylece Devrimden sonra İran dış politikasının iki önemli ayağı Siyonizm'e karşı mücadele ve Kudüs'ün kurtarılması olmuştur (Sinkaya, 2011).

Devrimin ilk yıllarında İran ile Arafat arasındaki ilişkiler olumlu seyrederken 1980'de patlak veren İran-İrak Savaşı ilişkilerin yönünü değiştirmiştir. Savaşın ilk başlarında iki ülke arasında arabuluculuk rolüne soyunan Arafat savaşın ilerlemesi ile birlikte Irak'ı desteklemeye başlamıştır. Saddam Hüseyin'den yana tavır alan Arafat aslında bir nevi kendi bindiği dalı kesiyor arkasındaki az da olsa var olan uluslararası kamuoyunun desteğini zayıflatıyordu. Ama İran ile FKÖ arasındaki temel ayrışma noktası FKÖ'nün Sovyet ideolojisinden esinlenmesi yani diğer bir tabir ile sol eğilimli olmasında gizliydi (Turan D., 2009)

Bölgenin kronikleşen sorunu Filistin meselesinin uzun vadede çözülmemesi, İran'ın bölgedeki etki alanının genişlemesi ve bölgesel bir güç olma yolunda elinin güçlenmesi şeklinde okunmalıdır. İran'ın özellikle Devrimden sonra rejim ihraç politikaları ile bölgede nüfuzunu artırmaya çalıştığı artık bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda direniş örgütleri ile yakından kurduğu bağlantılar ile İran, bölgedeki devlet dışı yapılanmaları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmada başarı sağlamıştır. Bunun son örneğini ise Yemen'de Husilerin yönetimi ele geçirmeleri ile görmekteyiz. Bu bağlamda İran'ın bölgedeki iç dinamikleri doğru okuması, bölgedeki tarihsel bağları ve güçlü istihbarat ağının varlığı, İran'ın kendi nüfuz alanını oluşturmada önemli argümanlardır.

Sonuç olarak İran Şah döneminde İsrail ile yakın işbirliği içerisinde iken 1979 İran İslam Devrimi ile ilişkiler kopma derecesine gelmiştir. Özellikle İsrail'i bölgede kendine en büyük tehdit olarak gören İran yönetimi İsrail ile mücadele eden Hamas başta olmak üzere birçok devlet dışı yapılanmayı askeri, ekonomik ve siyasi olarak desteklemektedir. Bölgenin ana sorunu olan Filistin-İsrail Meselesi ABD-İsrail-İran ilişkilerinin ritmini düzenleyen ana faktör olarak öne çıkmaktadır. ABD ve Batı'nın ekonomik, diplomatik ve politik yaptırımlarına maruz kalan İran kendisinin de bulunduğu Orta Doğu bölgesinde ideolojik anlamda nüfuzunu yaymaya çalışmakta, bölgedeki devlet-dışı yapılanmaları desteklemekte ve dışardan da Rusya ve Çin ile yakın ilişkiler yürütmektedir.

Türk Dış Politikasında Filistin-İsrail Sorunu

Türkiye dış politikasını II. Dünya Savaşı'ndan itibaren Batı endeksli olarak geliştirmiştir ve Batıcılığı kendi için bir dış politika hedefi haline getirmiştir. Bu anlamda Batıcılık ilkesi Statüko ilkesi ile uzun yıllar Türk Dış Politikasının önemli iki bileşeni olmuştur. BM Genel Kurulunda 1948 senesinde Filistin'in bağımsızlığı tartışılırken Türkiye bağımsız bir Filistin devletini desteklemiş ancak oy çokluğu ile 181(II) numaralı Taksim Kararı alınmıştır. Türkiye bu taksim kararını reddeden o dönemin on üç ülkesi içinde yer almıştır. Türkiye İsmet İnönü hükümetinin iktidarda olduğu 1949 yılında İsrail'i resmi kanallarla tanıdığını açıklamış ve İsrail devletini uluslararası hukuka uygun olarak tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Böylece Türkiye ile İsrail arasında ilk resmi diplomatik ilişkilerin temelleri atılmıştır. Türkiye'nin İsrail'i resmi kanallarla tanıdığını açıklaması ile birlikte özellikle Ortadoğu'daki Arap ülkeleri başta olmak üzere dünyanın farklı coğrafyasındaki birçok Arap ve Müslüman ülkesi ile olan ilişkileri olumsuz etkilenmiştir. Tanınmanın gerçekleştiği bu tarih Türk-Arap ilişkilerinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. Aynı

Türkiye 1950 senesinde BM Genel Kurulunda Cezayir'in Fransa'dan bağımsızlığının tartışıldığı toplantıda Cezayir'in kendi kaderini tayin etme hakkı olan self-determinasyon hakkını desteklememiştir. Yine önemli bir tarihi olaya şahit olunan 1956 Süveyş Krizinde Türkiye Avrupa devletleri yanında yer almıştır. Türkiye bu çizgisini 1957'de Eisenhower Doktrinini destekleyerek devam ettirmiştir (Kaştan, 2012).

Tarihler 1967'yi gösterdiğinde Türkiye kendi iç politikasında Kıbrıs Sorunu ile uğraşırken güneyinde ise kısa ama sonuçları itibari ile geniş ses getirecek yeni bir Arap-İsrail Savaşa tanıklık etmiştir. Hangi tarafın yanında olması gerektiği noktasında kısa bir süreliğine ikilem içinde kalsa da Türkiye bu kez Arap devletlerinin yanında yer almıştır. Kuşkusuz bu kararın alınmasında Batı'nın Kıbrıs Meselesinde Türkiye'ye yaptığı çifte standartlar etkili olmuştur. Bilhassa Johnson Mektubu krizi sonuçları itibari ile Türkiye'de soğuk düş etkisi meydana getirmişti. Türkiye çağdaş siyasi tarihe altı (6) Gün Savaşları olarak geçen ve Arapların hezimetini ile neticelenen Arap-İsrail savaşında ABD'ye bu savaşta kullanması için askeri üs hizmeti sağlamamıştır. O dönemin Türk Dışişleri bakanı olarak görev yapan İhsan Sabri Çağlayangil yaptığı bir konuşmasında aslında Türkiye'nin o dönemki dış politikasını özetlemiştir. Çağlayangil, Türk dış politikasının tüm dünya devletlerinin siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne dayandığına, Türkiye'nin askeri kuvvet kullanılarak toprak kazanılmasına karşı olduğunu, Kudüs'ün gerek Türk dünyasındaki gerek İslam dünyasındaki konumuna atıfta bulunarak İsrail'i saldırgan politikaları yüzünden eleştirmiştir (Çakmak, 2007).

Türkiye 1970'li yıllarda İslam Birliği'ne sıcak bakmaya başlamış ve bu doğrultuda Rabat Kongresine katılmıştır. Bu dönemde Türkiye ile Arap ülkeleri yeni bir işbirliği sürecine girmiş ve olumlu ilişkiler stratejik boyut kazanmıştır. Bu dönemde Türkiye genel itibari ile Arap devletleri ve İsrail arasında denge politikası izlemeye çalışmıştır. 1975 ve 1990'lı yıllarda ise Türkiye ile Arap devletleri arasında yoğun ticari ilişkiler kurulmuştur. 1990 yılında başlayan Körfez Savaşında ise Türkiye yine Batı merkezli bir siyasi profil çizmiştir. Bilhassa terör başlığı altında PKK örgütüne yapılan finansal destekler, Yunanistan'ın Suriye ile yaklaşması ve Suriye'deki PKK uzantısı örgütlere verdiği destek, İran'ın Ermenistan-Azerbaycan meselesinde Ermenileri desteklemesi ve PKK, Hizbullah gibi terör örgütlerine hem Suriye'de hem Irak'ta destek çıkması, Irak ile su yüzünden yaşanan gerilimler bu dönemde Türk-Arap ilişkilerini olumsuz etkilemiştir (Kaştan, 2012)

Sonuç olarak, son dönemde BM Genel Kurulunda Filistin'in devlet olarak tanınma girişimleri, Hamas-El-Fetih yaklaşması, Arap Baharı ile bölgede değişim ve dönüşümlerin yaşanması sonucu bölgede yalnızlaşan İsrail'in bu dönemde en fazla ihtiyaç duyduğu ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Bu doğrultuda iki ülke arasında 3 Mayıs 2010 tarihinde yaşanan Mavi Marmara krizi Türkiye'nin lehine çözülmüştür. Bu çerçevede ABD de iki ülke arasında olası krizlerin yaşanmamasını temenni etmektedir. Netice itibari ile Filistin-İsrail Sorunu Türk dış politikasında her zaman önemli ve hassas bir yer tutmuştur. Türk siyasi tarihinde CHP hükümetinin iktidarda olduğu Cumhuriyetten hemen sonraki ilk dönemler hariç Filistin Sorunu iktidara gelen her hükümet tarafından yakından takip edilmiş ve Filistinlilere siyasi ve ekonomik destek verilmeye çalışılmıştır. Filistin sorununun Kudüs ayağı ise konuyu Türkiye ve İslam ülkeleri adına daha da hassaslaştırmaktadır.

SONUÇ

Ortadoğu'da yüzyıllar boyunca devam edecek Filistin-İsrail meselesinin bir kriz olarak ortaya çıkmasında Batı'nın (sorunun başlangıcında ana aktör İngiltere iken sonra yerini ABD'ye bırakmıştır) çok büyük bir etkisi olmuştur. Almanya'da II. Wilhelm'in iktidarda olduğu dönemde istedikleri sözü Wilhelm'den alamayan Yahudi liderler çareyi Abdülhamid padişahlığındaki Osmanlı'da aramışlar ancak Abdülhamid de "canlı bir insan üzerinde cerrahi operasyon yapılmasına izin vermeyeceğini" ifade ederek Filistin bölgesini kendilerine bırakmayacağını ifade etmiştir. Yahudi diasporası ve önde gelen liderleri Osmanlı'nın Filistin'de devlet kurmalarına izin vermesi karşılığında Osmanlı'nın dış borçlarını ödemeyi teklif etmişlerse de Abdülhamid bu teklifi reddetmiştir. Yahudiler bekledikleri fırsatı I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı ve Almanya'nın savaştan yenik çıkması ile yakalamışlardır. BM'nin 1947 yılındaki Taksim Kararı bölgenin kaderini yüzyıllar boyunca kaos, şiddet, çatışma ve savaşlara gebe kalacak şekilde derinden değiştirmiştir. O dönem için (1947 Taksim Kararından önce) nüfus olarak Filistin'in sadece %6-7'sini, sahip olunan topraklar açısından da Filistin bölgesinin %30'unu (bu miktar da o dönemde ardı arkası kesilmeyen yoğun Yahudi göçleri sonucu oluşmuştur) elinde tutan Yahudiler BM'nin 1947 Taksim Kararı sonrası Filistin topraklarının %55'ini ele geçirmişlerdir. Kudüs ise ayrı bir birim (corpus separatum) olarak uluslararası bir yönetim şeklinde BM tarafından yönetilecekti. BM'nin o dönem Filistin-İsrail Meselesi için kurduğu Özel Komite olan UNSCOP bölgedeki Arap devletleri ile gerçekleştirdiği görüşme ve istişareler sonucunda 1 Eylül 1947 yılında BM Genel Kurulu'na bir rapor sunmuştur. İki plandan oluşan Komisyon Raporuna göre komisyon üyelerinin kabul ettiği çoğunluk raporuna göre bölge üç kısma ayrılacaktı. Azınlık raporu ise bölgede birleşik federal bir Filistin devletinin kurulmasını öngörüyordu. Tarihler 25 Kasım 1947'i gösterdiğinde BM Geçici Komitesi çoğunluk raporunu onayladı ve Filistin topraklarının gelecek on yıllar belki de yüzyıllar boyunca bir ateş çemberi haline dönüşmesinin önü açılmış oldu.

Filistin-İsrail Sorununun temel parametreleri İsrail'in 1967 öncesi sınırlarına dönmek istememesi, yasadışı devam eden Yahudi yerleşim alanları, başkenti Kudüs olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulması (bu devletin sınırlarının nerede başlayıp nerede biteceği), bölgedeki savaşlardan dolayı yurtlarını terk eden Filistinli mültecilerin geri dönmek istemeleri, Kudüs'ün statüsü, İsrail'in kural tanımazlığı ve saldırganlığıdır. Sorunun temelini oluşturan bu meselelerde taraflar İsrail özelinde ABD ve Batı dünyası diğer tarafta ise Filistin özelinde İslam dünyası yer almaktadır. Batı destekli İsrail ortaya attığı tezlerden geri adım atmazken, Arap ülkeleri soruna farklı yaklaşımlarda bulunabilmektedirler. Özellikle Camp David Antlaşması ile Mısır Batı bloğuna çekilerek Arap hattında büyük bir gedik açılmıştır. Bu dönemden itibaren sorun hakkında Arap tarafında hiçbir zaman tek bir ses tek bir görüntü oluşmamıştır.

Sonuç itibari ile Filistin-İsrail sorununa devletlerin yaklaşımları farklılık arz etmektedir. ABD karar alma mekanizmasındaki Yahudi Lobisinin etkisi ile daima İsrail eksenli bir politika izlerken Rusya dönemselsel olarak farklı politikalar izlemiştir. Üç milyondan fazla Yahudi'nin yaşadığı ABD, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın en etkin olduğu ülke konumundadır. Dolayısıyla bu durum ABD hükümetini başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere konuya taraf olmasını zorunlu kılmaktadır (Armaoğlu, 1991). AB ise sorunu kendi yakın güvenliği açısından ele almış ve ABD'den farklı bir yaklaşım izlemekten ziyade ikinci bir alternatif olma yolunu benimsemiştir. İran ise 1979 Devriminden sonra soruna olan yaklaşımını değiştirmiş ve İsrail'i bölgedeki en büyük şer odağı olarak ilan etmiştir. Türk Dış Politikasında ise Filistin-İsrail Sorunu her daim özel bir konuma sahip olmuştur. İnönü iktidarındaki hükümet hariç Türk siyaseti daha çok Filistinlilerin yanında yer almıştır. Dönem dönem denge politikası izlense de Türk tarafı daha çok Filistinli yetkilerin yanında soruna dâhil olmuştur.

KAYNAKÇA

- Arı, T. (2007). Filistin'de kalıcı barış mümkün mü? Akademik Orta Doğu, 2(1), 13-14.
- Arı, T. (2012). Geçmişten günümüze orta doğu, savaş, siyaset ve diplomasi. Bursa: Mkm Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (1991). Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ataöv, T. (1980). Kudüs ve devletler hukuku. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 35(01), 29.
- BADIL. (2023). Resource center for palestinian residency and refugee rights. https://www.badil.org/cached_uploads/view/2022/10/31/surveybrochure-web-eng-1667211047.pdf adresinden alındı
- Balcı, A. (2005). Avrupa Birliği'nin Filistin Politikası. Ortadoğu Yıllığı, 1. 354-384
- Bilgiç, T. (2005). İsrail-ABD ilişkileri: Özel bir perspektif. Mehmet Şahin, Türel Yılmaz, Mesut Taştekin (Ed.), Ortadoğu siyasetinde İsrail (s. 90-92) içinde. Ankara: Platin Yayınları.
- Burhan, A. (2008). Filistin-İsrail çatışması ve Hamas (Yüksek Lisans Tezi). Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Cicioğlu, F., & Bal, G. (2017). Avrupa Birliği'nin Filistin-İsrail sorununa yönelik politikası. 2nd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), (s. 12).
- Çakmak, Z. (2007). Filistin sorunu özelinde Türkiye'nin 1990'lı yıllar ve sonrasındaki ortadoğu politikası (Yüksek Lisans Tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dağcı, K., & Sak, E. (2005). AB'nin dış politikası açısından filistin-israil sorununa temel yaklaşımı ve araçları: deklarasyonlar ve ekonomik yardımlar. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 5(10), 9-30.
- Demir, İ. (2005). Sovyetler Birliği sonrası İsrail-Rusya ilişkileri. Mehmet Şahin, Türel Yılmaz, Mesut Taştekin (Ed.), Ortadoğu siyasetinde İsrail (s. 353) içinde. Ankara: Platin Yayınları.
- Dosbolov, A. (2014). Arap İsrail sorununda Rusya Federasyonu'nun rolü. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 2(1), 1-8.
- Ertosun, E. (2011). Türkiye'nin Filistin politikasında ABD ya da AB çizgisi: Güvenlik etkeninin belirleyiciliği. Uluslararası Hukuk ve Politika, (28), 57-88.
- Kuran- Kerim (2023). Kuran-ı Kerim meali. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Kamalov, İ. (2012). Rusya'nın ortadoğu politikası. Ankara: ORSAM.

- Karakoç, E. (2003). ABD'nin Filistin politikası. M. İ. Turhan (Ed.), Filistin: Çıkmazdan çözüme (s. 112-114) içinde. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kaştan, Y. (2012). Ortadoğu'da Arap İsrail mücadeleleri ve Türkiye. Tarih ve Medeniyetler Tarihi, 4, 1797-1815.
- Kemiksiz, N. (2017). Filistin sorunu. ANKA Enstitüsü yayınları
- Keskin, M. H. (2010). İsrail-Filistin sorununa yönelik AB politikaları. Akademik Orta Doğu, 5(1), 117-130.
- Palestinian Central Bureau of Statistics. (2023, Eylül 7). PCBS. State of Palestine: https://www.pcbs.gov.ps/site/lang__en/881/default.aspx#Population adresinden alındı
- Sinkaya, B. (2011). Filistin meselesi, Direniş eksenini ve İran. Ortadoğu Analiz, 6(64), 3.
- Şahin, M. (2010). Bitmeyen senfoni: Ortadoğu barış süreci. Ortadoğu Analiz, 2(22), 9.
- Tunç Yaşar, F., Alkan Özcan, S., & Kor, Z. (2010). Siyonizm düşünden İsrail gerçeğine FİLİSTİN. İstanbul: İHH Yayınları.
- Turan, D. (2009). Gazze operasyonu ışığında İran'ın İsrail-Filistin sorununa yaklaşımı. Ortadoğu Analiz (ORSAM), 2.
- Turan, Ö. (2003). Medeniyetlerin çatıştığı nokta ORTADOĞU. İstanbul: Yeni Şafak Gazetesinin Kültür Armağanı.
- UNRWA. (2023). United Nations relief and works agency for palestine refugees in the near east. <https://www.unrwa.org/> adresinden alındı
- UNWRA (2023). <https://www.unrwa.org/resources/fact-sheet/unrwa-action>. adresinden alındı
- Zreik, R. (2003). The Palestinian question: Themes of justice and power: Part I: the Palestinians of the Occupied Territories. Journal of Palestine Studies, 39-49.